րեմն այս րոպէիս ամենահետաքրքիր խնդիրները Գերմանիայում յուզվում են ոչ թէ մամուլի, այլ գրականութեան մէջ։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՇԱՄԱԽՈՒՑ

—

յունիսի 29

Ձեզ յայտնի է, որ տեղս սաստիկ հացի թանգութիւն էր սպառնում ժողովրդեան աղքատ դասին. իմացաք նոյնպէս, որ Բագուի փոխ-նահանգապետն եկած էր վերահասու լինելու և տնօրէնութիւն անելու համար, բայց թէ ինչ հետեւանք ունեցաւ, ահա գրեմ.

Թանգութիւնը քաղաքի բնակիչներին այնքան չէր սպառնում, որքան գիւղացիներին. և քաղաքիս մէջ գցել էին թանգութիւնը նոյն իսկ գիւղացիք, որոնք սոված մնալով՝ Շամախու շրջակայ զանազան գիւղերից թափվել էին մեծ բազմութեամբ այստեղ. փոխ-նահանգապետը տեղս գալուց երրորդ օրից սկսեց առնել ցորեն թէ քաղաքիս ամբարներից թէ գիւղերից՝ և բաժանեց աղքատ գիւղացիներին, տալով մարդագլուխ երեք պուդ հաց մինչև նոր հունձքը. Ասում են մօտ 1300 թաղարաչափ առած է և յիշեալ տեսակ բաժանած գիւղացիներին (մի թաղարը հաւասար է 25 պուդի). իսկ քաղաքիս աղքատների համար հոգալը թողած է քաղաքացիներին.

Լուսաւորչականները ստորագրութիւն էին բացել աղքատների համար փող ժողովելու և առանց տոկոսի նրանց բաժանելու և արդէն 1800 րուբլու չափ ստորագրված էին. բայց չը գիտեմ պ. պ. ստորագրողներն ինչ հարկից ստիպված՝ զղջացին իրանց արած առատաձեռնութեան վրա (երևի երկիւղ կրեցին թէ իրանք էլ կը մնան սոված) և չը տուին ստորագրած գումարները. Երեք թէ չորս բարեսիրտ երիտասարդներ, որոնց յորդորանքով ստորագրութիւնը բացված էր, ժողովեցին իրանց մէջ չորս հարիւր րուբլի և բաժանեցին քաղաքիս բոլոր աղքատներին, տալով իւրաքանչիւր հոգուն մէկ րուբլի. Նոյն միջոցին սորանց օգնեց և պարոն Կ. Լալայեանցը, որը Բագու է բնակվում, ուղարկելով 100 մեշոկ (500 պուդ) Աստրախանի ալիւր. Այս ալիւրը նոյնպէս բաժանվեց բոլոր աղքատներին. փառք և պատիւ յիշեալ պարոններին, որոնք այս և սորա նման շատ դէպքերում չեն զլացել իրանց օգնութիւնը հասցնել նեղուածներին և միշտ բարի օրինակ են եղած միւսներին.

Այժմ հացը քաղաքումս երկրորդ շաբաթն է, որ բաւականին էժանացել է. երէկ ծախել են ալիւրի պուդը երկու րուբլով. Այսպէս 3 րուբլուց երկու շաբաթվայ մէջ 2 րուբլի դառնալու պատճառը հետեւեալն է.

Թէև տեղս ցորեն շատ կայ, բայց մի քանի պարոններ մեծ քանակութեամբ ամբարել էին, որ վերջը թանգ գներով ծախեն. Այժմ այդ պարոնները, տեսնելով որ տէրութիւնը ապահովեց շատերի դրութիւնը և մանաւանդ վախելով՝ այս քանի օրերս տեղս տարածված լուրից (այսինքն թէ մինչև նոր հացի բուսնելը տէրութիւնը մտադիր է իր ամբարներիցն հաց բաց թողնելու աղքատներին և գիւղացիներին թէ ուտելու և թէ սերմանելու) որ չը լինի թէ ճշմարտանայ, շտապում են՝ ինչպէս և իցէ՝ ծախել իրանց ցորենները. Սա մէկ պատճառն է, միւսն էլ այս է, որ այն անասելի ցրտերն և սաստիկ ձիւնը, որը 80 և 100 տարեկան ծերունիները առաջի անգամն են տեսնում այս տարի Շամախում, բաւականին մեղմացած են և քանի մի գիւղերից կարողացել են գիւղացիք ջրաղացներում ալիւր աղալ և բերել քաղաք ծախելու.

Ցիւնցի ցրտերի մասին, հարկաւոր եմ համարում քանի մի մանրամասնութիւններ յայտնել նրանց մասին. Ձիւնի բարձրութիւնը մէկ արշին էր, իսկ բուքը այնքան սաստիկ էր, որ մի քանի օր քաղաքի յարաբերութիւնը շրջակայ գիւղերի հետ կըտրված էր. 5 մարդ էլ զոհ գնացին նոյն օրերը բուքին և ցրտին, երեքը (թուրք) խեղդվելով և երկուսը սառչելով, որը ճանապարհներին և որը ջրաղացներում. Գայլերն էլ սկսան թափառել ձիւնի անհուն սփռոցի վրա և այնքան յանդգնեցան, որ սկսան ցերեկով քաղաքի շրջակայքումը անցորդների վրա յարձակվել, իսկ գիշերը քաղաքիս փողոցներումն. Բարեբաղդաբար բազմութեամբ չեն ման գալիս, այլ մէկ մէկ, այնպէս որ կամ սպանվում են, կամ յաղթուած փախչում.

Ինչպէս հասարակ ժողովրդի մէջ առած է՝ կասեն թէ, «սև եզը վեր ընկաւ, դանակաւորը շատացաւ». մեր Շամախին այժմ վեր ընկած սև եզն է դարձած և դժբաղդութիւնները հետզհետէ սորա գլխին են թափվում. Եւ կարծես թէ վերջիններիցս մէկը միւսին կարապետն է. Վերև յիշածներս դեռ բաւական չէին, այժմ մեզ մի մեծ և աւելի սարսափելի վտանգ է սպառնում, խօսքս տարափոխիկ հիւանդութեան վրա է. Անցեալ շաբաթ լուր տարածվեց, թէ քաղաքիցս 50 կամ 55 վերստաչափ դէպի արևմուտ գտնված երկու թուրքաբնակ Ալվանդ և Քիրդամիր կոչված գիւղերումն սաստիկ կոտորած կայ, այնպէս որ օրական մէկ գիւղից 30 հոգի մեռնում են. Մէկը ասում էր տիֆ է (брюшной тифъ), միւսը—թէ դիֆտերիտ, բայց հաստատը իմացող չը կար. միայն ասում էին կամ բուզը ուռչում է և մի քանի ժամուա մէջ զոհին խեղդում կամ թէ սաստիկ ծակոցով է սկսում որովայնից և կէս ժամում զոհին գերեզման տանում. Անցեալ շաբաթ Բագուի նահանգապետը և տեղիս գաւառապետը, բժիշկներ առնելով իրանց հետ, գնացին յիշեալ գիւղերը հիւանդութիւնը հետազօտելու և եթէ տարափոխիկ լինելը ստոյգ է, միջոցներ որոնելու առաջն առնելու համար. Մի շաբաթ է՝ որ նրանք գնացել են և մինչև օրս դեռ յետ չեն դարձած, չը գիտենք ինչպէս գտան. Տայ Աստուած, որ այնքան վտանգաւոր չը լինի, ինչպէս որ կարծում են.

Մի հայ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Գանձակ, 6 փետրվարի

Ի լրումն նամակիս, որ տպած է այս տարվայ «Մշակի» № 6-ումը, ընդ սմին ուղարկելով քառասուն և ութ րուբլի յօգուտ «Արարատեան և Կիլիկեան» ընկերութեանց, որ պ. Ա. Թոխմախեանց ժողոված և յանձնած էր ինձ ի պահեստ ընթացս 1879 ամի, մինչև ստորագրութեան վերջանալը և մի քանի պառիկներ ժողովելը,— պարտք եմ համարում յարգոյապէս յայտնել, որ այս 48 րուբլուց և անցեալ տարի խմբագրութեանդ ուղարկած 230 ր. զատ ինձ մօտ աւելորդ փող չը կայ յիշեալ ընկերութեանց պատկանեալ, իսկ այժմ ուղարկվող դրամոց նուիրողների ցուցակը խմբագրութիւնը կը ստանայ պ. Թոխմախեանից, որին այս մասին գրեցի և որ վաղուց է գտնվում է Գէդաբէգու պղնձահալ գործարանումը իր մասնաւոր գործերով.

Երեցփոխան Ն. Տէր-Ներսէսեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Ստացանք յօգուտ վանի սովատանջների ՎԵՐԻՆ-ԱԳՈՒԼԻՍԻ բնակիչ եղբարք Տէր-Միքայէլեաններից 100 րուբլի և նոյն պարոններից 50 րուբլի յօգուտ այն սովալլուկների, որոնք այժմ Ալաշկերտից Սալմաստ են գաղթած.

—

Մեզ հաղորդում են ՇՈՒԼԱՎԷՐ գիւղից, որ այժմ այնտեղ հացը շատ թանգացել է. Անցեալ տարի այդ ալիւրի պուդը արժէր 1 ր. 40 կոպ., իսկ այժմ պուդը արժէ 3 րուբլի, և այն էլ դժուար է ճարվում. Գիւղացիներից շատերը բոլորովին հաց չունեն. Նոյնպէս մեզ գրում են, որ Շուլավէր գիւղում սարսափելի գողութիւններ են լինում. Ամեն երեկոյ խանութներ և ամբարներ են կոտրում ցորենը գողանալու դիտաւորութեամբ, խոտի դէզերը կրակ են տալիս, այգիների վազներ կոտրում, միմեանց այգիների չափարները կրակ են տալիս. Եւ այդ բոլորը պատահում է շատ անգամ հարսանիքի երեկոներին, և նոյն իսկ նորափեսաները այդ բոլորն են անում միմեանց փոխադարձաբար խանգարելու հարսանիքի հանդէսը.

—

«Մշակի» խմբագրութեան մէջ ստացվեցան Կ. Պօլսի «Արարատեան» ընկերութեան երկու վկայականներ (դիպլօմներ) մշտնջենաւոր պատուի անդամակցութեան, որոնցից մինը պ. Եսայի Գէորգեան Փիթոյեանցի անունով, իսկ երկրորդը «Մշակի» խմբագիր Գրիգոր Արծրունու անունով.

—

Ստացանք ԹԻՖԼԻՍԻ Գիմնազիայի մի քանի աշակերտներից և այլ երիտասարդներից յօգուտ վանի սովալլուկների 7 րուբլի. Ահա նուիրատու երիտասարդների անունները. Իսահակ Զուրաբեանց 1 ր. 7 կ., Բողդան Զուրաբեանց 1 ր., Ե. Զուրաբեանց 1 ր., Սարա Զուրաբեանց 50 կ., Ալէքսանդր Զուրաբեանց 40 կ., Յովսէփ Խանդամիրեանց 1 ր. 20 կ., Յովհաննէս Խանդամիրեանց 15 կ., Պետրոս Բաղդասարեանց 60 կ., Սարգիս Եարեանց 20 կ., Մաճավարիանի 20 կ., Մկրտիչ Յարութիւնեանց 20 կ., Մաղաքել Մկրտչեանց 18 կ., Ա. Ստաքլին 30 կ.. Գումարը 7 րուբլի.

—

Ահա մի քանի օր է, որ ամբողջ ԹԻՖԼԻՍ քաղաքը խօսում է մի անցքի վրա, այն է մեր քաղաքում յայտնի վաճառականների, Ջանջուղազեանց եղբայրների սնանկանալու վրա. Սնանկացածները իրանց կատարելապէս անկարող են յայտնում, ինչպէս ասում են, որ և է բան վճարել իրանց պարտատէրերին. Ասում են որ նրանց պարտքը հասնում է 750,000 րուբլու. Նրանք ունէին մի քանի փառաւոր մագազիններ Թիֆլիսում. Պատմում են որ սնանկանալուց մի քանի օր առաջ Ջանջուղազեանց եղբայրների խանութում անհամեմատ շատ ապրանքներ կային, քան թէ սնանկանալու նախընթաց օրը.

—

«Русскій Курьеръ» լրագրում կարդում ենք, որ ռուս կանայք շարունակում են տոկունութեամբ ձգտել բարձրագոյն ուսմանը. Օրինակ ֆրանսիական Մոնպելիէ քաղաքի համալսարանում մի օրիորդ Տրաչեվա ազգանունով նորերումս տուել է բժշկութեան դօկտորի քննութիւնը. Նոյն համալսարանում կայ և մի ուրիշ ռուս օրիորդ, որ պարապում է մանկավարժութեամբ և պատրաստվում է ուսուցչուհու պաշտօնին.

—

«Страна» լրագիրը հաղորդում է որ յունվարի 28-ին նշանաւոր ռուս հեղինակ Իվան Տուրգենեվ հասաւ Ս. Պետերբուրգ. Լրագիրը ասում է որ Տուրգենեվ հիւրանոցի սանդուղներից իջնելով,

---

հարստահարելոց անհամար աղերսագիրներուն վրա, բարեհաճեցաւ գոնէ ի ցոյց ժամանակ առ ժամանակ յանձնաժողովոյ անդամները ղրկել ի Հայաստան. Բ. Դուռը անոնց իբրև պաշտօն տուաւ ագարակային խնդիրները կանոնաւորել.

Այս յանձնաժողովոյ անդամոց մէջ յիշատակութեան արժանի են Շահին պէյը, Սարգիս և Մարկոս էֆ. Աղաբէկեան եղբարքը, որք 1867-ին Կ. Պօլսէն գնացին ի Ձարսանճագ, նորա վիճակը քննեցին, որոյ համար մի ծրագիր խրկեցին Բ. Դըրան, բայց.... 1868-ին Ալի պէյն ու Մարկոս էֆ. Աղաբէկեանը յանձնաժողովոյ անդամ անուանուեցան Սվազի, Խարբերդի, Սղերտի և Տիգրիսի հովտին ագարակային գործերը կանոնաւորելու համար. սոքա գնացին և Բ. Դըրան մի ծրագիր ղրկեցին, բայց գործը հոն մնաց. 1873-ին պաշտօնապէս մատուցուած մի մանրամասն տեղեկագրով Խրիմեան պատրիարքը Բ. Դըրան ուշադրութիւնը հայոց կրած հարստահարութեանց վրա դարձուց. յիրաւի Նորին սրբազնութիւնը պաշտօնական խոստումն ստացաւ, բայց երբէք գործադրութիւն.... 1874-ին Ներսէս պատրիարքը մեծ եպարքոս Մահմուտ Նեդիմ փաշային դիմելով յաջողեցաւ կազմել տալ մի յանձնաժողով որոյ անդամ էին երկու ազնուաբարոյ հայեր... Գրիգոր էֆ. Օտեան, և Ապրօ Սահակ էֆ. և երկու բարձրաստիճան թուրքեր. այս յանձնաժողովը, որ Բ. Դուռը նիստ պիտի ունենար, պիտի կարգադրէր ագարակային բոլոր գործերը, ընդհանրապէս դատաստանները պիտի կերպարանաւորէր և հարստահարութեանց դարման պիտի տանէր. սակայն մի քանի օր վերջ մի քաղաքական փոթորիկ Սուլթան Ապտիւլ-Ազիզի գահընկէցութեանը վրա գալով, յանձնաժողովը ցրուեցաւ ապարդիւն.... 1877-ին Բ. Դուռը Ներսէս պատրիարքին՝ Վանայ տխուր վիճակը դարմանելու համար ըրած ազդու թախանձանքները լսելով, սովորական և Վանը մի նոր վիլայէթ ընելու խոստումներէն զատ, մի հայ տեղւոյն կուսակալին օգնական կարգեց. բայց մինչ ցարդ արդիւնք բնաւ.... Վերջապէս հայոց տառապանքը վերջին ծայր լինելով վերջին պատերազմին ատեն, և մանաւանդ երբ Ալաշկերտի և Պէյազետու սոսկալի կոտորածէն սարսափած, հայք սկսան գաղթել, և այս գաղթականութիւնը 2000 ընտանեաց կեանքը, ինչքը և պատիւը վտանգեց. Ն. սրբազնութիւնը, Ներսէս պատրիարքը, ուղղակի Սուլթան Ապտ-իւլ-Համիդի դիմելով, Նորին վեհափառութեան շնորհը հայցեց Հայաստանի բոլոր քրիստոնէից համար. յիրաւի Սուլթանը խոստացաւ վերջ մը տալ իրաց այս վիճակին, բայց պատերազմին արգելք եղաւ. բայց երբ երկու պատերազմող կառավարութիւնները խաղաղութիւն հաստատելով ի Սան-Ստեֆանօ, խաղաղութեան դաշնագրի 16-երորդ յօդուածը շնորհեցին, հայք առաւել կամ նուազ կենդանացան մի ապագայ բարօրութեան յուսովը.

Նորին Սրբազնութիւնը, հայոց Ներսէս պատրիարքը և Ազգային ժողովը նկատելով թէ Բ. Դըրան սահմանած յանձնաժողովները բնաւ կարող չեն հարստահարեալ հայերը գոհացնելու և Հայաստանի մէջ կենաց, ընչից և պատւոյ ապահովութիւնը հաստատելու, թէ Նորին Վեհ. Սուլթանին ֆիրմանով հրատարակած և հաստատած կրօնից ազատութիւնը, արդարութիւնը և հաւասարութիւնը ժողովրդեան ամեն դասերուն մէջ գործադրուած չեն, թէ մի և նոյն ժամանակ Թիւրք կայսրութեան գոյութիւնն ու բարգաւաճումը անցած են եւրոպական օրագրին մէջ և թէ 16-երորդ յօդուածը պատեհ առիթ մ'է եւրոպական տէրութեանց դիմելու և երկրին ապագայ բարօրութեան հարկաւոր բարեկարգութեանց համար անոնց միջամտութիւնը հայցելու,—պատուիրակներ ղրկեց ի Պէռլին վեհաժողովէն Հայաստանի և հայոց բարգաւաճման անհրաժեշտ և արմատական դարման մը խնդրելու համար. Մեծ տէրութիւնները 16-երորդ յօդուածը փոփոխելով հաճեցան մեզ շնորհել Պէռլինի դաշնագրին 61-րորդ յօդուածը, որ մինչ ցարդ ուրիշ մի արդիւնք ունեցած չէ, միայն թէ Եուսուֆ փաշան և Սարգիս էֆ. Աղաբէկեանը Հայաստան եկան իբրև լիազօր յանձնաժողովոյ անդամ, որք երկրին և ժողովրդեան օգտակար ոչ մի բանի ձեռնարկութիւն ըրած չեն.

Կարևոր է հոս յիշել այս վնասակար եղելութիւնը, որ հայոց վրա սուղի նստաւ. Ամերիկացի քարոզիչք, կրօնական ազատութեան հրատարակութեամբ քաջալերուած, եկան աւետարան քարոզելու ի Թիւրքիա. արդարև նոքա մեծ ծառայութիւն մատուցած պիտի լինէին տառապեալ հայոց, բարբարոս ցեղերը աւետարանով քաղաքակրթելով, որովհետև հայք սոսկ մեծապէս օգուտ պիտի քաղէին քարոզչաց նկատմամբ լի երախտագիտութեամբ, բայց իրերը ուրիշ կերպով անցան. Բ. Դուռը անոնց թոյլ չը տուաւ առհասարակ երկրին քրիստոնեայ հպատակաց և ժողովրդին, և նոյն իսկ կառավարութեան բարօրութեան որչափ կարևոր դերը խաղալ, կամ թէ թոյլ տուաւ քրիստոնէից մէջ միայն քարոզելու և մի նոր ժողովուրդ (բողոքականք) կազմելու, առանց ասոնց որ և իցէ առանձնաշնորհութիւն մը պարգևելու.

Ասոր նպատակն էր բարեմիտ քրիստոնեաները գրգռել միմեանց ընդդէմ և փոփոխակի զինեանս հալածել տալ. Արդարև այս հալածումը աղետաբեր եղաւ հայոց.

Նախ՝ ժողովրդեան մէջ մի նոր երկպառակութիւն ձգեց.

Երկրորդ՝ երկու կողմանէ սնոտի վիճաբանութիւններով ժամանակ կը վատնուի.

Երրորդ՝ դարերէ ի վեր կրօնական ազատութեան համար արիւն թափող մի ժողովրդեան կարգն ու համարումը կոտրեցաւ Եւրոպիոյ առաջ.

Չորրորդ՝ Բ. Դուռը իւր շահուն նպաստաւոր սոյն քարոզչութեամբ ազգը երկպառակելով՝ քրիստոնեայ տարրը աւելի տկարացուց.

Վսեմաշուք տէր, ես զիս խիստ երջանիկ պիտի համարեմ եթէ բարեհաճիք սոյն տեղեկագիրը Նորին Վեհափառութեան Թագուհւոյն կառավարութեան և ձեր ազնիւ ազգին ուշադրութիւն ընծայելու շնորհն ընել մեզ.

Մնամ խոնարհ յարգանօք հայկական պատրիարքարանէ ի Բարձր Հայս ղրկուած պատուիրակ

16 սեպ. 79 Վահան վարդ. Պարտիզակցի